

dašnjih obrtnika imalo je pomorstvo i brodogradnja koji u 15. stoljeća dolaskom Mlečana postaju još važniji.

O strukturi obrtničke djelatnosti možemo čitati u petom poglavlju, *Splitski obrti u 14. i 15. st.* (151-203). Doc. Andrić je u ovom poglavlju dala iscrpnu analizu pojedinih obrtnih djelatnosti kojima se bavilo tadašnje stanovništvo. Osim toga, obradila je i temu bratovština koje su imale vrlo važnu ulogu kako u Splitu tako i u ostalim komunama na istočnome Jadranu s obzirom na to da su jamčile sigurnost njezinim članovima i olakšavale poslovanje. Uza sve to obradila je i položaj obrtnih naučnika i pomoćne radne snage koji su imali važnu ulogu u funkcioniranju obrtničke djelatnosti. Naučnici su pretežno dolazili iz ruralnoga područja u zaleđu splitske komune, te iz Splita i drugih gradskih komuna.

Obradivši strukturu obrta autorica u šestom poglavlju, *Svakodnevnica splitskih obrtnika u 14. i 15. st.* (203-271), podrobnije razmatra pojedinosti iz života prosječnog obrtnika u Splitu toga vremena. Na temelju arhivskih dokumenata i relevantne literature izneseni su zanimljivi detalji o ulozi obitelji i položaju njezinih članova, prehrani, stanovanju i odijevanju. Upravo je u ovom poglavlju autorica pokazala kako se unatoč malenome broju informacija može, uz pravilno čitanje dokumenata i uporabe literature, napraviti kvalitetna analiza i rekonstrukcija.

Knjiga završava *Zaključkom* (271-275) u kojemu je autorica sažela rezultate svog istraživanja. Ističe najvažnije rezultate i relevantnost teme što je vidljivo i iz prethodne analize poglavlja. Nakon *Zaključka* slijedi još *Summary* (275-277) na engleskom jeziku, *Neobjavljeni izvori* (279), *Objavljeni izvori* (280), *Literatura* (281-303), *Popis priloga* (304-305), *Kazalo osobnih imena* (306-319), *Kazalo geografskih pojmova* (320-323), *Autorsko kazalo* (324-328) i *Bilješka o autorici* (329).

Nakon svega, treba još jednom sagledati knjigu u cjelini. Kao što je već rečeno, autorica i sama ističe kako je o povijesti Splita napisano

mnoštvo knjiga, radova i ostalih radova. No, aspekt kojim se autorica bavila čitavo je vrijeme ostao po strani. Stoga, je važnost ove knjige vrlo velika. Autorica je na jednom mjestu uspješno ukomponirala elemente socijalne topografije, povijesti svakodnevice, gospodarske povijesti i ženske povijesti. Upravo je zbog toga ovo djelo vrlo vrijedno jer je u skladu s aktualnim historiografskim trendovima i pruža novi pogleda na povijest Splita 14. i 15. stoljeća.

U konačnici se može reći kako je ova knjiga aktualna, pisana na temelju izvora i plod je višegodišnjeg rada. Stoga, ovo djelo predstavlja nezaobilaznu literaturu koju će konzultirati svaki povjesničar kojega interesira ovaj dio povijesti.

Marko Kolić

Geraldine Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018, 504 stranice

Autorica knjige Geraldine Heng profesorica je engleskoga jezika i komparativne književnosti Srednje-istočnih studija i Ženskih studija na Sveučilištu Texas. Podrijetlom je iz Singapura, što napominje u uvodnome dijelu knjige. Naime, društvena, povijesna, etnička i lingvistička raznolikost Singapura zapravo ju je potaknula na razmišljanje o oblikovanju i opojmljenju rasa u predmodernim društvima. Objavljuje brojne uspješne radove i knjige (*Empire of Magic: Medieval Romance and the Politics of Cultural Fantasy*, Columbia University Press, 2003.) te je osnivačica i direktorica svjetskoga projekta *Global Middle Ages* (www.globalmiddleages.org).

Knjigu *The Invention of Race in the European Middle Ages* izdao je Cambridge University Press 2018. godine. Knjiga je nastala na osnovi ranije objavljenih znanstvenih radova koje

je autorica, na višegodišnje poticaje kolega, dopunila i proširila u sintezu i analizu na temu rase i oblikovanja rasa u predmodernu doba. Autorica sama ističe da joj je cilj dati predodžbu o spomenutom pitanju i procesu u predmodernu doba, ali i otvoriti brojna druga pitanja poput kada, gdje, zašto i zbog čega se predmoderne rase oblikuju, u kojim uvjetima i s kojim ciljem i kriterijima (1-6). Heng započinje propitkivanjem uvriježene pretpostavke da su rase i rasizam fenomen i procesi modernoga doba. U sukobima i susretima europskih naroda i kultura od 12. stoljeća sa Židovima, muslimanima, Afrikancima, Indijancima, Mongolima, Romima i ostalim zasebnim skupinama autorica sagledava začetke i korijenje rase, ali i rasističkoga i antisemitskoga ponašanja. Autorica hipotezu argumentira bogatom analizom različitih izvora poput kronika, hagiografija, zemljovida, putopisa, statuta, ilustracija, prikaza likovne umjetnosti, vjerskih komentara te drugih normativnih i političkih dokumenata.

U samome uvodu knjige (*Beginnings*) autorica u poglavlju *Racial World, Medieval World: Why This Book, and How to Read a Book on Medieval Race* (1-14) utvrđuje osnovne pojmove i parametre potrebne za razumijevanje njezinoga istraživanja. Pritom naglašava da je fokus stavljen na *case study* i analizu izvora te da je značenje knjige u tome što potiče na propitkivanje paradigmi i modela neophodnih za kritičko promišljanje o srednjovjekovnim rasama. S tim na umu čitatelj može razumjeti kako je rasna podijeljenost funkcionirala u predmodernim društvima ovisno o različitim prostorno-vremenskim okvirima. Uz to, drži da nije uputno koristiti termin rase nego termine drugost, drugotnost i/ili različitost. Naime, uz termine poput etnocentrizma, ksenofobije, predmoderne diskriminacije, drugotvorenja često se vezuju različiti masakri, genocidi, ratovi i sukobi. Stoga autorica drži da su rase, rasna podijeljenost i rasna netrpeljivost dio "vidljive" prošlosti te ih stoga tako treba i istraživati. Sukladno tome oblikuje i hipotezu prema kojoj je kategorija rase rabljena za strateško, epistemološko i

političko prepoznavanje te da taj proces ima tendenciju ponavljanja kroz povijest. Cilj je toga obilježiti i razdijeliti ljude kroz njihove međusobne razlike sa svrhom podjele dužnosti i uloga u različitim skupinama odnosno cilj je "strateški esencijalizam." Taj se očituje u oblikovanju rase kao produkta određenih povijesnih situacija, kojima se kroz različite prakse uspostavlja hijerarhija razlika među ljudima.

U prvome poglavlju *Inventions/Reinventions. Race Studies, Modernity, and the Middle Ages* (15-54) autorica propituje rasne teorije koje drže da rasne kategorije ne postoje prije modernoga doba. No, ona kroz izvore i povijesne situacije od 12. do 15. stoljeća propituje postojanost i sadržaj poimanja rase, rasnih zakona te rasnoga oblikovanja i ponašanja. Stavlja fokus na političku hermeneutiku u vjeri, kojom se kroz biopolitičke i kulturološke razlike stvara "strateški esencijalizam" te na samooblikovanje rase, njihovo uklapanje u koncept *homo europaeus* i s njim blisko povezani identitet Zapadne Europe. Autorica ističe da su religija, kartografija i boja kože ono što ponajbolje podržava stvaranje rase u srednjem vijeku.

U drugome poglavlju *State/Nation. A Case Study of the Racial State: Jews as Internal Minority in England* (55-109) obrađuje se, analizira i reinterpretira antisemitski mit o židovskoj pohlepi, nečistoći i trajnoj razdiobi. Kroz uspostavu paradigme o antagonizmu neprijatelja (Židovi, muslimani, Saraceni) određena skupina ljudi ili rasa svjesno je odvajana od kršćanskoga *domusa*. Autorica osobito ističe da se predodžbom o Židovima kao najbogatijoj društvenoj skupini njih racionalizira kroz materijalni aspekt. Ta je racionalizacija, nadalje, povezana s formiranjem stereotipnih predodžbi na osnovi toga kako Židovi zvuče, izgledaju, mirišu i na koji se način ophode, što vodi k oblikovanju rasne stvarnosti svedene na viđeno ili osjećajno. Autorica napominje da se rasno simboliziranje modelom stvorenim za Židove kroz povijest često ponavlja, preuveličava, preslikava i tako trajno opstaje poimanje drugačijega.

Poglavlje *War/Empire. Race Figures in the International Contest: The Islamic "Saracens"* (110-180) usmjereno je na propitivanje civilizacijskoga sukoba kršćanskoga svijeta i islamskoga svijeta. Putem putopisa i kronika (*The Book of John Mandeville, The King of Tars*, izvješća i putopisa misionara, križara i trgovaca, na primjer Marka Pola i klerikalnih traktata) Heng interpretira kako je ideološki sukob (religija) uvjetovao oblikovanje predodžbe o islamu kao prijetnje jedinstvu Crkve te o Saracenicima kao muslimanskoj rasi. Ta je rasa dodatno fabulirana kroz pogrešne užitke, niži civilizacijski identitet i devijantnost. Premda putopisci, misionari i trgovci izvješćuju o bogatoj kulturi, rajskim vrtovima i brojnome obilju, islamski je svijet u cjelini percipiran kao lažan, grešan i površan. Pritom – unatoč kontaktu dvaju svjetova kroz ekonomiju, trgovinu, brakove – cilj nije, ističe autorica, umanjiti razlike nego ih koristiti kao sredstvo u borbi za vjersku supremaciju te političku i prostornu dominaciju.

U četvrtome poglavlju *Color. Epidermal Race, Fantasmatic Race: Blackness and Africa in the Racial Sensorium* (181-256) Heng se poslužila likovnom umjetnošću kao izvorom za analizu i potvrdu o tome da je crna boja u srednjemu vijeku bila simbol pakla te je samim time ta predodžba vrijedila i za oblikovanje kategorija rase – crne rase. Uz to ističe da je rasizam dijelom bio uvjetovan i time što su crnci bili relativno nepoznati Zapadnoj Europi te da je u antici rasizam na osnovi boje kože vjerojatno bio manje prisutan. Ipak, područje Afrike također je bilo od strateškoga značenja za kršćanstvo te se od 13. stoljeća u hagiografijama pojavljuju "rasni sveci" putem kojih se kroz boju kože uspostavlja veza i narativ o povijesnoj prisutnosti kršćanstva na nekome području.

U petome poglavlju *World I. A Global Race in the European Imaginary: Native Americans in the North Atlantic* (257-286) autorica istražuje što se događa s rasama nakon što je Europa utvrdila svijet različitosti. Kroz otkrivanje Novoga svijeta i kolonizaciju sve se više us-

postavljaju fizičke kategorije (boja kože), koje imaju ulogu oblikovanja novih rasnih skupina - Indijanaca, Mongola, Roma. Također, tehnološki i društveni razvoj novih skupina držan je primitivnijim te je bijela, europska, kršćanska rasa i na osnovi toga oblikovala svoju superiornost. Ipak, autorica ukazuje i na rane miroljubivije kontakte europskoga skandinavskog stanovništva s Indijancima (*Viland Saga*) te drugačiji razvoj njihovih međudnosa, koji su se očitovali u suradnji, trgovini i brakovima.

U sljedećemu poglavlju *World II. The Mongol Empire: Global Race as Absolute Power* (287-416) autorica obrađuje moment mongolskih osvajanja i promjenu srednjovjekovne predodžbe o dvama centrima moći – kršćanstvu i islamu. Mongolsko osvajanje u Europi pokušalo se racionalizirati kroz uporabu inherentnoga sustava znanja koji je tradicionalno drugost/drugotnost sagledavao kao vanjsko, čudovišno, gnjusno, kanibalističko, što je, dakako, uvjetovalo kreiranje drugotvorene predodžbe o Mongolima. Također, takvo racionaliziranje Mongola (ali i drugih skupina) često je imalo namjeru isticanja zadivljujućega razvoja Europe, njezine civilizacije i kršćanstva. Autorica propitkuje srednjovjekovni strah od Mongola te nesigurnost u njihovu ljudskost općenito. Ta se nesigurnost očitovala u pripisivanju navike kanibalizma Mongolima, često s ciljem da se tom životinjskom odlikom dehumaniziraju i jasno odvoje od zapadnih kršćana. Kroz daljnje misije pokršćavanja Istoka, posebice mongolskih skupina, razlike se sve manje ističu, pronalazi se način njihovoga uklapanja u kršćanske predodžbe i strukture, što se posebice očituje u sve rjeđemu isticanju kanibalizma te društvenoj i religijskoj pragmatičnosti Mongola u prihvaćanju kršćansko-europskih utjecaja, vjere i ekonomije.

U posljednjemu poglavlju *World III. "Gypsies": A Global Race in Diaspora, A Slave Race for the Centuries* (417-455) autorica obrađuje slučaj Roma kao rasu koja se, iako kroz fluidan identitet, oblikovala kroz samoiden-

tificiranje cijele zajednice izvan matičnoga prostora. Specifičnost Roma proizlazila je iz pripadanja drugome kulturno-civilizacijskom krugu, što ih je posljedično svrstalo u svijet okultnoga. Kroz srednjovjekovne predodžbe bili su smješteni u podneblje gdje su tradicije poput hiromantije, proricanja i čaranja dio kulturno-religijskoga života i kulture (422). Kulturnom transmisijom putem velikih migracija Roma, posebice od 11. stoljeća, te se prakse šire na kršćanski Zapad gdje su oblikovane kao bizarni fenomeni, a ne kao kulturna tradicija. Na primjeru fluidnosti identiteta autorica zaključuje kako se rase oblikuju kroz prožimanje i utjecaje religija, zakona, teologije, mitologije, tradicije, znanosti, ekonomije, ratovanja, a najmanje kroz pitanje biološke osnove i DNA.

Taj se zaključak u posljednjemu poglavlju može uzeti i kao generalni zaključak knjige jer je slojevitost u oblikovanju rasa, koju je autorica prikazala, dokaz upravo toga. Autorica zaključuje kako su razlike među ljudima bile selektivno isticane i pretvarane u trajne i fundamentalne termine kojima su etiketirane određene skupine kako bi se što jasnije smjestile u društvenu hijerarhiju. Ti etnorsni identiteti upućuju na zaključak o fluidnosti svih ljudskih identiteta, koji su uvijek u neizbježnom procesu promjena postojećih tradicija.

Paula Vuković

Zdenko Dundović, *Kapucinski hospicij u Zadru: u sjeni Gospe od Zdravlja, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019, 335 stranica*

Knjiga pod gornjim naslovom autora Zdenka Dundovića, profesora pri Teološkome katehetskom odjelu Sveučilišta u Zadru, rezultat je višegodišnjega proučavanja povijesti Zadarske nadbiskupije kroz dugi niz stoljeća. U istraživanju je, uz relevantnu znanstvenu literaturu (domaću i inozemnu, poglavito

talijansku), uporabljeno obilje arhivskoga gradiva iz Arhiva Zadarske nadbiskupije, Državnoga arhiva u Zadru, Archivio di Stato di Venezia, Archivio dei cappuccini di Mestre, Archivio storico della Provincia dell'Umbria dei frati minori cappuccini kao i iz drugih arhivskih ustanova i knjižnica.

Knjiga započinje *Sadržajem* (4-5) i *Zahvalama* (7), a potom slijedi *Uvod* (8-25) u kojem se pregledno i sadržajno obrađuju važne etape iz povijesti kapucinskoga reda, iznose primjeri nazočnosti kapucina u Zadru u 16. stoljeću, bilježe pokušaji uspostavljanja kapucinskoga samostana u Zadru (u doba nadbiskupa Alojzija Molina i Minucija Minuccija, krajem 16. stoljeća) te raspravlja o mogućnosti da je hospicij, odnosno mala redovnička zajednica, postojala u 17. stoljeću. Na temelju tih činjenica autor iznosi pretpostavku da je zadarski kapucinski hospicij tijekom 17. stoljeća bio specifičnoga obilježja kao sastavni dio mletačkih vojnih postrojbi (posebice tijekom Kandijškoga i Morejskoga rata), odnosno u službi državne vlasti, a izvan jurisdikcije zadarskoga nadbiskupa. Zasigurno se radilo o prostoru koje je kapucinima dan na korištenje ili je uređen za njihove svakodnevne potrebe.

Prvo veće poglavlje naslovljeno je: *Kapucini u Zadru od 18. do početka 20. stoljeća (27-89)*. Razjašnjava se da je prvi hospicij otaca kapucina u Zadru izravno povezan s pregnućima zadarskoga nadbiskupa Vicka Zmajevića i svetištem Gospe od Zdravlja. Autor razmatra povijest same crkve podignute u 16. stoljeću, a koja je među zadarskim vjernicima oduvijek bila izrazito omiljena. Nadbiskup Zmajević je 1725. godine posvetio obnovu crkve, a hospicij je ustanovljen dukalom mletačkoga Senata od 1. prosinca 1736. godine. Gradnja je započela 1737. godine i kroz kraće je vrijeme zdanje bilo dovršeno. Nadalje se razmatraju podaci o kapucinima u Zadru u 18. stoljeću (zapisi iz matičnih knjiga), navode neki od ondje sahranjenih pojedinaca (Vicko Zmajević, kanonik Karlo Felicinović, general Marko Antun Bubić i drugi), nabrajaju